

אגדה היום

הרחבות וכיווני מחשבה על אגדות התלמוד, סביב הדף היומי >> כא-כז אייר >> קידושין עט-פב

תורה ופרנסה

רקע: במסגרת עיסוק בענייני ייחוד, מזהירה המשנה בעלי מקצוע להתייחד עם לקוחה. כיוון שעלתה במשנה בעיה הלכתית הנובעת מעיסוק במקצוע מסוים, עוברת המשנה לדון בבחירת מקצוע ובכלל בעיסוק בפרנסה.

רבי מאיר אומר: אב צריך ללמד את בנו מקצוע נקי וקל, ולהתפלל לקדוש ברוך הוא שהוא בעל כל הנכסים. הסיבה לבחירת מקצוע נקי וקל ולא מקצוע רווחי, היא שאף מקצוע אינו רווחי מצד עצמו; אדם מרוויח או מפסיד לא בגלל מקצועו אלא לפי זכותו.

רבי שמעון בן אלעזר אומר: אם חיות ועופות אינן עובדות קשה לפרנסתן, והן נבראו לשמש את האדם, קל וחומר שהאדם - שנברא לשמש את הקדוש ברוך הוא - אינו אמור לעבוד קשה לפרנסתו. כלומר, האדם לא היה אמור לעבוד לפרנסתו, ורק בגלל חטאיו נגזר שיעבוד (הכוונה כנראה לחטא אדם הראשון שבעקבותיו התקללה האדמה עבור האדם).

(אבא גוראין ורבי יהודה מנו מקצועות מסוימים שיש בהם בעיות גזל ועוד, ומקצועות שהעוסקים בהם כשרים ואף חסידים.)

רבי נהוראי אומר: עוזב אני את כל המקצועות ומלמד את בני רק תורה, שאדם נהנה משכרה בעולם הזה, והשכר קיים בשלמות לעולם הבא. בניגוד לשאר המקצועות שאפשר להתפרנס מהם כל עוד כוחו של האדם עומד לו, התורה עומדת לאדם הן בצעירותו והן בזקנותו.

שאלות, כיוונים ונקודות למחשבה

האם לכל הדעות העיסוק בפרנסה הוא שלילי?
האם רבי מאיר, אבא גוראין ורבי יהודה רק מבחינים בין סוגי מקצועות, או מצטרפים להתנגדות לעמל הפרנסה?

האם ההתנגדות היא לעבודה באופן גורף, או רק למצב קיצוני שבו אדם משתעבד לגמרי לפרנסתו? באיזו תודעה לצאת לעבודה - של דיעבדיות? של דיכאון?

אגדה אחת בשבוע: קידושין פב א (משנה)

רבי מאיר אומר: לעולם ילמד אדם את בנו אמנות נקיה וקלה, ויתפלל למי שהעשר והנכסים שלו, שאין אמנות שאין בה עניות ועשירות, שלא עניות מן האמנות, ולא עשירות מן האמנות, אלא הכל לפי זכותו.

רבי שמעון בן אלעזר אומר: ראית מימך חיה ועוף שיש להם אמנות? ומתפרנסים שלא בצער, והלא לא נבראו אלא לשמשני, ואני נבראתי לשמש את קוני, אינו דין שאתפרנס שלא בצער?! אלא שהרעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי.

אבא גוראין איש צדין אומר משום אבא גוריא: לא ילמד אדם את בנו, חמר, גמל, קדר, ספן, (ספר), רועה וחננני, שאמנותן אמנות ליסטים. רבי יהודה אומר משמו: החמרים, רבן רשעים, והגמלים, רבן כשרים, הספנים, רבן חסידים. טוב שברופאים לגיהנם. והכשר שבטבחים, שתפו של עמלק.

רבי נהוראי אומר: מניח אני כל אמנות שבועולם ואני מלמד את בני אלא תורה, שאדם אוכל משכרה בעולם הזה, והקרן קימת לעולם הבא. ושאר כל אמנות אינן כן, כשאדם בא לידי חלי, או לידי זקנה, או לידי יסורין, ואינו יכול לעסק במלאכתו, הרי הוא מת ברעב. אבל התורה אינה כן, אלא משמרתו מכל רע בנערותו, ונותנת לו אחרית ותקנה בזקנותו. בנערותו מהו אומר: (ישעיה מ) "וקו' ה' יחליפו כח", בזקנותו מהו אומר: (תהלים צב) "עוד ינובון בשיבה".

הדרן עלך מסכת קידושין

יש כח אל האסימיו

האידיאלי והריאלי: שלוש דרכי התמודדות *המחקה בסו"ה*

לעבוד - אבל בשביל מי?

קט"ו מפרשנות האל"ה

הרב אוריאל עיטם, "האומנות וצער הפרנסה" (מתוך "זנהר יוצא מעדן—פסח")

יש לחדד את משמעות דברי רבי שמעון בן אלעזר. מימרה נוספת שלו סותרת לכאורה את המימרה שעסקנו בה עד עתה:

"רבי שמעון בן אלעזר אומר: אף אדם הראשון לא טעם כלום עד שעשה מלאכה שנאמר: 'ויניחו בנגן עדן לעובדה ולשמרה', והדר: 'מכל עץ הגן אכול תאכל' (אבות דרבי נתן פרק יא)

מדברים אלו עולה כי גם בטרם חטאו הייתה פרנסתו של האדם מותנית במלאכתו, ולא כפי שראינו עד עתה!

.. המלאכה שבגללה רחה האדם את אכילתו בנגן עדן לא הייתה מלאכה שמטרתה דאגה לפרנסתו שלו, אלא מלאכה שהיא ייעודו האמתי - לשמש את קונו, ייעוד שעומד במרכז דבריו של רבי שמעון בן אלעזר...

ואכן, בכמה מקומות מפרשים חז"ל את "לעבדה ולשמרה" לא כעבודה שבאה מצד מלחמת הקיום של האדם, מצד הצורך הקיומי בפרנסה, אלא כעבודה שבאה לממש את ייעודו בפני קונו: 'לעבדה ולשמרה אלו הקרבנות'...

רבי שמעון בן אלעזר חותר למצב שבו מלאכתו של האדם ומימוש כישרונותיו אינם הופכים להיות אמצעי לדבר הנמוך יותר - צרכי הקיום, שבהם הוא משותף עם בעלי החיים - כי אם מכוונים כלפי מעלה, לייעודו של האדם, אשר נברא לשמש את קונו.

נדמה כאילו לכבוד סוף המסכת, התאחדו התנאים בדעותיהם. חמישה תנאים מדברים על בחירת מקצוע ועל העיסוק בפרנסה בכלל, מתוכם שניים יכולים להישמע נייטרליים, ושלושה יוצאים נגד העיסוק המרובה בפרנסה. האם כולם אומרים אותו דבר, ואם כן - למה להביא את כל האמרות? אמנם חשוב להזמין ל"סיום" את כולם, אבל יש גם עניין לא להאריך את הסיום יותר מדי...

ראשית כל, נבהיר כי לא בטוח שהחזית האחידה הזו מתנגדת באופן גורף למלאכה. מומלץ לעיין במהרש"א ובפרשני ה"עין יעקב", שלאורך כל המשנה מפרשים שאין לאף תנא כוונה לשלול את עמל הפרנסה. צריך לעסוק במלאכה, אך לשמור על יחס של "תורתו קבע ומלאכתו עראי"; התנגדות התנאים היא להפרת האיזון, מצב שבו מקדישים המון זמן ואנרגיות למלאכה, יותר מהמינון הראוי. מכל מקום, גם לפי פרשנים אלה, נדמה שכמעט כל התנאים אומרים אותו דבר.

לפעמים הדמיון מחדד את השוני, ובמקרה זה אפשר לומר שההסכמה העקרונית מחדדת את ההבדלים למעשה. שלושה תנאים (נתמקד בשלושה שהתבטאו כך מפורשות, ונניח בצד את אבא גוריון ורבי יהודה) מסכימים שהמלאכה יצאה מפרופורציות, ואף מנתקים את הקשר ההכרחי לכאורה בין העבודה ובין השגת הממון והקיום; עכשיו השאלה היא מה עושים עם זה.

אפשרות אחת היא לא לעשות כלום - רק לדעת שאמור להיות אחרת; אפשרות שנייה היא למתן את העיסוק בפרנסה; אפשרות שלישית היא לצמצם משמעותית את העיסוק בפרנסה לטובת התורה. באפשרות הראשונה מחזיק רבי שמעון, המודיע שאיננו במצבנו האידיאלי, אך אינו נוקט בצעדים מעשיים; בשנייה מחזיק רבי מאיר, המורה להמשיך להתפרנס ממלאכה - אך לבחור מלאכה שתפגע כמה שפחות בעבודת ה', ולא להתמכר לעבודות ה"רווחיות"; לעומתם רבי נהוראי עוזב הכל ועוסק בתורה.

אלו שלוש דרכים להתמודד עם הפער בין האידיאלי לריאלי, בין המציאות השלמה ובין המציאות כפי שהיא. מדוע כל אחד בחר דווקא בדרך זו ולא אחרת? אולי זה קשור להבדל נוסף ביניהם - הטעם שמאחורי התפיסה העקרונית. רבי שמעון בן אלעזר מוכיח מה האידיאל ממבט מעמיק במציאות, שמוכן רק על ידי ההיסטוריה האנושית (המתחילה בקללת אדם הראשון); הנימוק של רבי מאיר הוא אמוני, כל הנכסים של הקב"ה ואינם תלויים במלאכתנו; רבי נהוראי מביא דווקא נימוק פרקטי, ומסביר שהתורה מועילה יותר משאר המקצועות, כיוון שלא מאבדים אותה עם הגיל, אפילו להפך. ייתכן שכשהעמדה הרוחנית נשענת בעיקר על תפיסה אמונית - אין לכופף את המציאות מפניה וצריך להשלים עמה, אבל אם המציאות עצמה מוכיחה את העמדה הרוחנית - העמדה יכולה להרשות לעצמה להתבטא באופן מוחלט.